

Küreselleşme Sürecinde Yabancılaşmanın Boyutları

Alination in the Process of Globalization

Rıdvan Küçükali

Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü rkucukali@atauni.edu.tr

Özet

Çağımızda teknolojik gelişmelerin yoğunluğuna rağmen, günümüz insanının en önemli problemi olarak yabancılaşmayı gösterebiliriz. Bu çalışmamızda yabancılaşma problemi, "insanın kendine yabancılaşması", "insanın topluma yabancılaşması", "insanın içinde yaşadığı dünyaya yabancılaşması" başlıkları altında ele alınarak incelenmiş ve aynı zamanda bu problemin çözümlenme biçimleriyle ilgili değerlendirmeler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Abstract

Despite the technical developments in our era, we can define alienation as the most important problem of mankind. In our study we examined alienation under the topics, of "the alienation towards oneself", "the alienation towards society", and "the alienation towards the inner world of oneself." At the same time we tried to evaluate solutions to this problem.

Batı dünyasında 19. yüzyıla başlayan sanayileşmenin etkileri yalnızca Avrupa'da değil, gelişmekte veya az gelişmiş bütün toplumlarda da, bir takım olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bir anlamda 19. yüzyıl toplumlarının ulusal kimlik ve değerlerini daha belirgin bir şekilde ortaya koymaya çalıştıkları bir zaman dilimi olmakla birlikte, düşünce sahasında da, pozitivist-determinist ve materyalist eğilimlerin ağır bastığı bir dönemdir.

Bilimsel yöntemin ampirik ve pragmatist bir temele oturtulduğu 19.yüzyıl bu anlamda, 20. yüzyılı da hazırlamış ve belirlemiştir. Bu bağlamda 20. yüzyıl insanı, Kanttan başlayıp devam eden bir sürece bağlı olarak gelişen değişimler çerçevesinde artık, tecrübe ve aklının sınırları içinde düşünmeye ve gönül dünyasını da, metafizik sahaya kapatmak zorunda bırakılmıştır. 21. yüzyıla girdiğimiz şu yıllarda da bu tesirlerin devam ettiğini görmekteyiz. Buna karşın insan yalnızca home-realist olmadığından, söz konusu tesirler yüzünden zorunlu olarak kendi toplumuna ve kültürel değerlerine karşı bir yabancılaşma (alienation) içine girmiştir. Öyle ki bu yabancılaşma, çağımızda hemen her sahada insanı etkisi altına

aldığından, günümüz insanı toplum içinde yalnızlığa itilmiş ve bir anlamda toplum içinde çağdaş bir Robinson olarak yaşamaya mahkum edilmiştir. Yabancılaşma sürecindeki çağımız insanı toplumunun tüm değerlerine yabancılaşma vetiresini yaşadığından yalnızca toplumuna değil kendisine de yabancılaşmıştır. Bu nedenle 20. yüzyılın ve içerisine girmiş olduğumuz 21. yüzyılın en önemli problemi olarak yabancılaşmayı gösterebiliriz.

Yabancılaşmayı kavramsal olarak ele aldığımızda Latince "Alienus" başkası, yabancı anlamına gelmektedir. Felsefede, bir kimsenin kaybettiği birtakım hususiyetlerinin kendi dışındaki bir varlıkta bulunduğunu fark etmesi halini ifade eder, yahut dış şartların tesiriyle, şahsiyet özelliklerini kaybetmiş bir kimsenin veya bir grubun bu duruma karşı kazandığı şuur halini dile getirmektedir.¹

Bu terim Friedrich Hegel tarafından felsefeye sokulmuş ve Karl Marx tarafından da, benimsenerek farklı bir biçimde kullanılmıştır. Yabancılaşmanın fikir olarak kaynağı Aydınlanmacılardan Jean Jacques Rousseau, Johann Friedrich von Shiller ve Johann Wolfgang von Goethe'de görülür. Bu kavram onlarda, objektif olarak özel mülkiyet ilişkilerinin, insani olmayan karakterine karşı bir protestoyu ifade ederken Johann Gottlieb Fichte'de yabancılaşma; âlemin, Mutlak Ben tarafından yaratılması meselesi olarak görülmektedir.²

Yabancılaşma konseptiyle ilgili olarak bir çok düşünür kendi görüş ve öğretileri açısından değerlendirmeler yapmıştır. Jean Paul Sartre bunlardan birisidir. Onda bu terim, tanrı-tanımaz varoluşçu öğreti açısından bölünmüş ve parçalanmış bir bilinç halini betimlemek için kullanılmıştır. Ona göre varoluş, özü doğurur. Öze onun varlığının temeli değildir. Üstelik ona, bir anlamda tüm tanrıtanımazlığına rağmen adeta Tanrının salt özgürlüğünü kendisinde gerçekleştirmesi özlemini verir. Bu da âlemin ve başkasının varlığını "Ben"e kabul ettirmeye çalışır. Burada insanın "varlığını çalan" başka varlıklara bağımlılığı ortaya çıkmış olur ki, işte o zaman insan gerçek anlamda da, yabancılaşmış olur.³

Rousseau ise yabancılaşmanın gerçek nedeni olarak toplumu gösterir. Onun felsefesi, modern felsefenin tutumuna uygun olarak, ben kavramı çevresinde döner. Onun öğretisinde ben kavramı, ahlakâ dayanak olan, kendisine düşünce ya da mantıkla değil de, duyguyla ulaşılan ve kişisel bir iyilik duygusuyla temellendirilen bir "ben"dir. Tıpkı Romantiklerde söz konusu olduğu türden, evrensel bir kişilik anlamında "ben" vardır. Bu "ben" insanı yaratan, onu dünyaya ve geleceğe fırlatan bir "ben"dir. Rousseau'nun "ben"i, özü itibarıyla ahlâki bir varlıktır. O "ben"in iyi olduğunu, özde

insanın iyi olduğunu savunmuştur. Bu "ben" sadece ahlak'ın temeli değil, siyaset ve toplumun da temelini oluşturur. O "ben"in bireysel, hatta biricik olduğunu söyler. Doğa halinde birey özgür ve bağımsızdır. Her insan özgür ve iyi olduğu için o toplumu yaratan, toplumsal bir sözleşmeye taraf olduğunu da belirtir. İnsan bir toplum içine girdiği zaman bir dönüşüme uğrar; bu durumda insan "ben"i doğal durumunda olduğu gibi bağımsızlıkla değil de, paylaşmayla belirlenen bir vatandaş olup çıkar. Bunun için o, özel mülkiyetin insanlığın en büyük düşmanı olduğunu, toplumsal hayatın insanı bozduğunu, toplumun insanı kötüleştirdiğini ve köleleştirdiğini söyler.⁴

Rousseau; uygarlıktan vazgeçmenin yeniden doğa haline dönmenin imkansızlığını bildiği için topluma ve kendi benine yabancılaşan bu insanın kurtulması için eğitime ve toplumun birtakım köklü değişimlere ihtiyacı olduğunu belirtiyor. Ona göre, öyle toplumsal bir sistem kurulmalı ki, insan hayatta da doğal hayattaki gibi özgür kalabilsin. Sonuçta herkesin özgürlüğü devlet tarafından güvence altına alınabilsin. Toplumun üyelerinin temel hak ve hürriyetlerini tek bir kuvvet ve otorite korusun. Bunun içinde bu toplumun sistemi öyle olmalı ki; hem birey toplumla bir arada olsun, hem de kendisi özgür kalsın.⁵

Düşünceleri bakımından, Panteist özellikler gösteren bir düşünür olan Goethe'ye gelince ona göre, tabiat insana gerekli olan her şeyi vermiştir. Önemli olan ondaki bu özellikleri görerek, iyi bir eğitimle onun geliştirilmesidir. Eğer bu özelliklerin dışında, başka şeyler ona verilmeye çalışılırsa insan kendisine yabancılaşmış olur. Bireyci bir yaklaşıma sahip olmasına karşın bireyciliği kendi doğası içinde ele alır. Daha sonra da bu bireyci tutumunu aşarak, bireyin sosyal hayat ve kültür ile ilişkilerini kurmaya çalışır. Onun bu yaklaşımı Rousseau'nun görüşleri ile benzer. İnsanın doğal gelişmesine dıştan bir müdahalenin yapılmamasını ister. Ancak bu gelişime, eğitim, öğretim ve iş ile destek olunması gerektiği dile getirilir. Bu şekilde Goethe endüstrileşme ile ortaya çıkan ve insanların tek yönlü gelişmelerini daha da kuvvetlendiren tek yanlılığı aşmak ister. Böylece insan hem kendini geliştirmiş, hem de kendine yabancılaşmamış olur.⁶ Buna bir anlamda Herbert Marcuse'un **Tek Boyutlu İnsan**⁷ da belirttiği yabancılaşmış insanın, kendini yeniden bulma sürecidir diyebiliriz.

Yabancılaşma problemini değerlendirirken, yabancılaşmanın en önemli üç yönünü dikkate almak gerekir: İnsanın kendine yabancılaşması, İnsanın topluma yabancılaşması, İnsanın kendi içinde yaşadığı dünyaya yabancılaşması.

İnsanın kendine yabancılaşması

George Wilhelm Friedrich Hegel'e göre, insanın adeta kendi özünden uzaklaşıp kendisini dışarıdan seyretmesi, kendisini tanıma çabası yabancılaşmayı ortaya çıkarır. Bu zorunlu bir haldir. Bu hal, ancak kendi "ben"inden uzaklaşan insanın kendisine dışarıdan bakarak kendini tanıması ile ortadan kalkar. Ona göre kendi "ben"ini tanımayan insanın, kendisini bu evrende bir yere oturtması da mümkün değildir. Bu çabayı göstermeyen insan yaşadığı süre içerisinde tüm değerleri ancak tesadüfler neticesinde elde eder.

Bu görüşlerini Hegel, ortaya koymuş olduğu diyalektik metotla açıklamaya çalışmıştır. Diyalektik kavramı tarihsel süreci içinde sınıflama, güzel konuşma gibi anlamlar kazansa da, temelde bir düşünce sisteminin işleyiş tarzını dile getirmektedir. Herakleitos'tan itibaren diyalektik kavramı; bir düşünce şeklini ve iki hareketi içinde barındırır; olumsuzluk ve olumluluk. Bir yandan, olumsuzdur; her anlatım ya da tez, açıklığa kavuşması ve kavuşunca da başlangıçtaki anlatımı yıkmaya gereken bir çelişmeyi içinde barındırır. Öte yandan, bu eylem olumlu, yani yapıcıdır. Çelişmelerin yüceltildiği ve yeni bir sentez içinde birleştiği daha yukarı bir düzeyde yeniden dile getirilmeyi anlatır. Hegel'de bu yöntem; mantıkla özdeşleşir. Çelişme ilkesi, diyalektik düşünme sanatının temeli sayılırken, Onda bu ilke değiştirilerek "zıtlıkların bir arada bulunması gerekir" anlamını alır. Bundan dolayı her varlık ya da nesne kendi bünyesinde, yapısında barındırdığı karşıtlar sayesinde kendisini aşma, yeni bir yapıya kavuşma imkanı bulabilir. O, dünyada her şeyin bir oluşma ve bir gelişme içinde olduğunu, değiştiğini, hareket ettiğini belirtmiştir. Ona göre, bu değişim kendiliğinden değil, dış bir etki ile olmaktadır. Bu dış etki, dış güç diyalektik anlayışın içinde de vardır. Başka bir deyişle, düşünceler arasındaki çatışma, uyumsuzluk dünyamızdaki oluşmanın gelişmenin de nedenidir.⁸ Bu bağlamda, her insan kendisini tanımak ve geliştirmek mecburiyetini/sorumluluğunu kendi özünde taşımak zorundadır. Ancak bu şekilde yabancılaşmadan kurtulacak ve kendisini geliştirmiş olacaktır.

Hegel'in felsefesinin asıl önemli yanı, "hareket ettiren ve doğuran ilke olarak olumsuzluk diyalektiğini" benimsemesidir. Hegel insanın kendi kendisini yaratmasını, aynı anda hem insanın kendisini nesnelleştirmesi, hem de nesnesini yitirmesi olarak görmüş, aynı zamanda yabancılaşma ve yabancılaşmanın aşılması olarak kavramıştır. Ancak, Hegel'de söz konusu olan etkinlik insanın maddi emeği değil, "soyut zihinsel emeği"dir. Dolayısıyla da yabancılaşmanın aşılması, yadsımanın yadsınması, gerçek bir olumsuzlama anlamını taşır. Bu bir bilinç değişikliğinden öteye gitmez.

Hegel'in düşüncesinin önemi, yabancılaşmanın aktif bir niteliğini, bunun bir anlamda kendini nesnelleştirme olduğunu görmesidir. Gerçekte, Hegel diyalektiğinin olumlu yanı da budur.⁹

İnsanın topluma yabancılaşması.

Toplumsal olarak yaşanan gerçeklikler içinde, insanın insana egemenliği tarihsel bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte tabiatın, pratik-ilmi perspektife dönüştürmesini tasarlayan ve bir anlamda üstlenen toplum, aşamalı olarak kişisel bağımlılık yerine ekonomik yasalara ve pazara bağımlılığı öne çıkartarak yukarıda sözünü ettiğimiz egemenliğin temelini **insandan uzaklaştırarak değiştirecektir.** Gerçi, H.Marcuse'nin "şeylerin nesnel düzeni" dediği kavramın kendisi, insanın egemenliğinin bir sonucudur. Ama ne var ki; egemenlik şimdilerde daha yüksek bir rasyonalite yaratmakta ve bu rasyonalite doğal ve temel kaynakları insanlık tarihinde daha önce görülmemiş bir biçimde sömürürken, bu sömürünün ürünlerini daha büyük bir ölçekte dağıtmayı amaçlamaktadır.¹⁰ Sonuçta ise bu rasyonalitenin neticeleri insanın bir üretici aygıt tarafından ilerleyici bir köleleştirilmesinden başka bir işe yaramamaktadır. İnsan yaşamını kolaylaştırmak için yaratılmış olan üretici aygıt kendisini kuran ve kullananların yaşamlarını tek bir boyuta indirgemekte ve insanın yabancılaşmasına da neden olmaktadır diyebiliriz.

Yabancılaşmayı; insanın topluma yabancılaşması açısından ele alan Marx'a göre; çatışma ve uyumsuzluk bizzat yaşanan dünya içinde bulunur. Ona göre, bu düşünceler çatışma ve uyumsuzlıklardan doğmuştur. Marx'a göre, Hegel'in olumsuzluk diyalektiği, insanın bir yabancılaşma evresinden geçerken kendi kendini üretme sürecidir. İnsan kendi ürettiğiyle vardır. Fakat bu ürettiği kapitalist sistemde fabrika sahibi tarafından, kendisinden alınır. Böylece insan kendi ürettiğine yabancılaşır. Bu da onun belirli bir süre sonra topluma da yabancılaşmasına neden olur. Yabancılaşma; psikolojik, entelektüel, metafizik, dinsel, sosyolojik ve politik alanlarda ortaya çıkar. Yabancılaşma durumu özgürlük, ondan kurtulma durumu ise özgürleşmedir. Örneğin, Fransız ihtilalinin getirdiği ilkeler; sözde soyut özgürlükler tanıdı. Oysa insan, gerçekleştiremediği bu soyut özgürlüklere yabancıdır. Önemli olan bu haklardan yararlanabilmektedir. Özgürleşme yabancılaşmadan kurtulma "Praksis" aracılığıyla olur. Praksis; Marksist anlayışta yabancılaşmadan kurtulma anlamına gelir. İnsan yabancılaşmadan kurtulacaktır. Bu aynı zamanda tarihsel zorunluluğun ve yasaların da gereğidir. Ancak bu kurtuluşu çabuklaştırmak için insanın kendi çabası da gerekir. Başka bir deyişle "evreni yorumlamak yeterli değildir. Önemli olan onu değiştirmektir."¹¹ Burada evreni değiştirmekten kasıt insanın kaderini

değiştirmektedir. Yani ürettiğini fabrika sahibi almamalıdır. İnsanın kendi ürettiği elinden alınmamalıdır, yoksa insan topluma karşı yabancılaşmaya başlar¹² diyen György Lukacs'ın takipçisi Lucien Goldmann, bu tür bir yabancılaşmanın ortadan kalkması neticesinde yabancılaşmayı aşmış aydınlık bir dünya olasılığı, insan davranışının bireysel ve ortak anlamlarını görünür bir biçimde birbirine yaklaştıracak ve bütünüyle olmasa da büyük ölçüde yabancılaşmış emeği yaratıcı emeğe, ürünü yapıta dönüştüreceklerdir.¹³

Her ne kadar Marx toplumsal anlamda yabancılaşmaya Hegel'in çözüm getirmediyi söylemişse de, Hegel sistemi içerisinde toplumsal yabancılaşmaya kısaca da olsa yer vermiştir. Hegel bir yandan siyasal iktisattan farklı olarak emek ile yabancılaşma arasındaki bağıntıyı başka bir deyişle mevcut üretim faaliyetinin çelişki niteliğini kavrar ve bunu olumsuzluk diyalektiği biçiminde sistemleştirir. Diğer taraftan da siyasal iktisadın bakış açısına hapis olduğu için bu çelişkinin aşılmasının şartlarını göremez. Hegel'in sisteminin bu iki ögeyi bir arada barındırabilmesini sağlayan, onun idealizmidir. "Zihin" in kendi yabancılaşmasını aşması için bir bilinç değişikliği yeterlidir. Toplumsal gerçeklik olduğu gibi korunsu da bilinç bir kez kendi nesneleşmesini aşıp, öz bilince dönüştüğünde, çelişki düşünce alanında çözülmüştür. Ayrıca somut tarihsel gerçeklik de sürekli bir yabancılaşma alanı olarak varlığını sürdürür.¹⁴

Toplumsal yabancılaşmanın ortaya çıkmasında en etkili faktör "sosyal çözülme"dir. Melvin Seeman'ın ortaya koymuş olduğu yabancılaşmayı ortaya çıkaran faktörlere baktığımız zaman bunu açık şekilde görebiliriz.¹⁵

Seeman'a göre yabancılaşmanın bir nedeni de kudretsizliktir. Marksist görüşe göre işçiler kendi ürettiklerini, kapitalist sistem de iş verene kaptırırlar. Belirli bir süre sonra ürettiğiyle var olan işçi emeğini işverene kaptırdığı için işine, iş aracına yabancılaşmaya başlar. Bu aynı zamanda insanın, insana da yabancılaşmasına yol açar. Çünkü bir takım insanlar, işçi, birtakım insanlar da işveren olduğu için, işçiler bu yabancılaşma sürecinde işverene de yabancılaşmış olacaktır. Aslında bu görüş, kapitalist sistemin bir açmazıdır. Çünkü aşırı fertçiliğin savunulduğu bu sistemde emeğin sarf edilmesi neticesinde ortaya çıkan ürünü, işveren kendi inisiyatifinde kullandığı için işçinin hakkından pek söz edilemez. Bu da, insanlarda, özellikle işverenlerde aşırı bir bencilliğin doğmasına sebep olur. Bu bencilliğin ortadan kalkması, sürekli toplumdan isteyen bir fert değil, topluma katkıda bulunmasıyla şahsiyetli bir fert olacağı eğitiminin bireylere verilmesiyle mümkün olacaktır. Bencil insanların yaygın olduğu bir toplumda, yabancılaşma da yoğun bir şekilde yaşanır. Bunun sebebi bu tür toplumlarda "kuvvet haktır" düşüncesinin yaygınlaşmasıdır. Ama ne var

ki, bu düşünce insan vicdanına ve mantığına aykırıdır. Bundan dolayıdır ki insan; insana yabancılaşmaya başlar.¹⁶ Kudretsizlik kavramını tek bir fert bazına indirmek bu kavramın anlamını daraltmak olur. Çünkü bazı fertlerin hayattan beklentileri az, bazılarının ki de fazla olabilir. Fakat bunu sadece toplumsal etkilere dayalı olarak ele almak da eksiklik olur. Çünkü hem fert bazında, hem de toplum bazında meydana gelen olaylar içten içe birbiriyle yakın ilişki içerisinde. Yabancılaşma kavramının ortaya çıkmasının diğer bir nedeni anlamsızlıktır. Ferdin ve toplumun belirli noktalarda birleşmesi gerekir. Gerçi içerisinde yaşamış olduğumuz şu dönemlerde ferdin ve toplumun ortak noktalarda birleşmesi çok zorlaşmıştır. Bu birlik ancak maddi menfaat noktalarında gerçekleşmektedir. Bu nesnel menfaat birlikteliklerinin çoğalması, manevi çözülmenin artmasına sebep olmaktadır. Bu birlikteliğin sadece fert bazında değil, kurumlar, bilimler bazında da değerlendirilmesi gerekir. İşleyiş ve yapı bakımından farklı olsalar da, bütün kurumların ve ilimlerin birbirleriyle ilişkileri vardır. Eğer bu ilişki kurulamazsa, yabancılaşmanın ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bunun en güzel örneğini, pozitivist düşüncenin en yaygın olduğu dönemde, insanlar bu akımın etkisinde kalarak ilim, din, felsefe arasındaki iletişimi kuramadıkları için kendisine, tabiata, yaratıcıya yabancılaşmaya başlamasında görürüz.¹⁷ Çünkü neye bağlanıp inanacağını bilmeyen insanlar anlamsızlık içerisinde, kararsız bir şekilde bocalayıp dururlar. Bu kararsızlık da insanların düşünce alanını etkiler.

Yabancılaşmanın ortaya çıkmasında etkili olan diğer bir neden normsuzluktur. Toplumun ortaya koymuş olduğu sosyal normların niteliğinin çok iyi olması ve yaptırım güçlerinin bütün insanlar üzerinde etkili olması gerekir. Eğer toplumsal normların insanlar arasındaki etkisi azalır ve eşit olmayan bir yaptırım gücü söz konusu olursa, bu durum fertlerin topluma yabancılaşmasına hatta topluma kin duyan bir takım fertlerin ortaya çıkmasına neden olur. Buna karşın kültür mirası zengin olan toplumlarda bu tür yabancılaşmaya az rastlanır. Bunun için özellikle kültürünü iyi tanıyan ve ona sahip çıkan iyi eğitilmiş bir nesil yetiştirmek gerekir.¹⁸ Yetiştirilen bu bireylerin topluma ait normları koruması ve kendinden sonra gelen yeni nesle aktarması gerekmektedir. Bu arada bireyler arasında eşitsizlik yaratan bir yaptırım gücüne sahip toplumsal normların, diğerlerinden ayrıştırılmasıyla bireyin topluma yabancılaşması engellenmelidir. Bazı araştırmaların ortaya koyduğu gibi, intihar olaylarından bir kısmının etkenleri arasında eşitsizlik yaratan, yaptırım gücünden etkilenen, hatta istenilmeyen ve sonuçta toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan, bireyler tarafından benimsenmeyen bu toplumsal normlar, rol üstlenmektedir.

Yabancılaşmanın ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer faktör ise soyutlamadır. Genelde bu kavram toplumun, kültürel değerlerine uyması ve uymaması durumunda devreye girer. Toplum kendisine yani, kültürel değerlerine uymayan fertleri dışlayarak soyutlar. Yalnız şunu da unutmamak gerekir ki, kültürel değerler zaman içerisinde kendisini yenilemektedir. Bu yenileşmenin biçim ve amacı çok önemlidir. Körü körüne diretilen bir değiştirme hareketi ve yenileşmeyi engelleyen bir direnme hareketini iyi çözümlemek gerekir. Fert veya toplum tutumunu ortaya koymalıdır. Eğer bu çözümleme iyi yapılmazsa yabancılaşma kaçınılmaz olur. Bu bağlamda kendi toplumumuzun içinde bulunduğu önemli problemlerden birisi de, körü körüne savunulan batılılaşma düşüncesine bağlı olarak ortaya çıkan yabancılaşma açmazıdır. Batılılaşmak her halükarda salt yenileşme anlamına gelmemelidir. Çünkü batılılaşma, batının ortaya koymuş olduğu yenilikleri sadece kapsamamaktadır. Bunun içerisinde o insanların kültürel değerleri de yer alır. Eğer bu düşünce içerisinde hareket edilirse, o toplumun kültürel değerlerini de toplumumuza taşımış oluruz ki, bu da toplum içerisinde yaşayan insanların kendi kültürüne yabancılaşmasına neden olabilir. Oysa gerçekte, bütün yenilikler yani teknolojinin getirdiği bütün imkanlar tüm insanlığa aittir. Her toplum bundan eşit şartlarda yararlanır. Kültür toplumların kendilerine özgü özellikleridir. Toplumdan topluma farklılık gösterir. Bu fark gözden kaçırıldığında yabancılaşma ortaya çıkar.¹⁹ Ama, kültürel değerlerde de değişmelerin olması doğaldır. Temelde kültüre ait değişmeler, toplumların gelişmesinde en esaslı faktörlerdendir. Denilebilir ki, bu değişme hareketleri birbirinden farklı iki kültürü temsil eden grupların karşılaşmasıyla başlamış, günümüze kadar devam etmiştir.²⁰ Kültürlerin birbirleriyle karşılaşmasına paralel olarak bu değişme hareketleri sürecektir. Ancak, ferdin bu değişmelerden olumsuz yönde etkilenmesi en aza indirgenerek, yabancılaşmanın gerçekleşmesinin önüne geçilmelidir.

Bizce, yabancılaşmanın bir değişik nedeni de, insanlardan herhangi birinin diğerini gizlice bir alet haline getirerek kötüye kullanması, toplumların kendi menfaatleri doğrultusunda birbirlerini gizlice sömürmesidir. Sosyo-ekonomik ilişkilerin ilerlemesine bağlı olan yabancılaşmanın ve tarihin yeni topraklarına ulaşmak için metafizik toprağını terk eden "bilincin bu göçü" tam da Batıyı yeryüzündeki diğer uygarlıklardan ayıran şeydir. Toplumsal ve uluslararası sarsıntılara yol açıp yeryüzünü çok gelişmiş, az gelişmiş, bazen de az-çok gelişmiş bölgelere ayırarak çağdaş dünyamızı parçalayan tüm kırılmalar, çatlamlar ve faylar bu yer değiştirme sürecinin içindedir. Uygarlıkların eski biçiminin genelde değiştirilmiş olması, yeni düşünce biçimlerinin yeryüzüne yayılarak, dünyanın eski yapılarını içten kemirmeleri, durumu içinden çıkılmaz bir hale

sokar. Modernliğin üst üste gelen dalgalarının değmediği kültürel sahalar bulma fikri katıksız bir kurgudur. Ancak her tür geri dönüş beklentisi ve ne durumda olursa olsun her tür "fundamentalizm" uyanışı bir yanılsamadır. Gelenek, tabii haldе kaldıysa, ontolojik olarak modernlik öncesinde yer alan başlangıç noktasını yeniden yakalayamaz, daima modernlik-sonrası (Post-modern) döneme eklenir, kalır. Bu da batıyı modernliğin kalesi, diğer uygarlıkları ise geçmişin büyük anıtları haline getiren tarihsel kopmalardır.²¹

İşte bu noktadan sonra, sömürgeci düşünce devreye girmektedir. Bu da yabancılaşmayı ortaya çıkarmaktadır. Bu tür yabancılaşmanın ortadan kalkabilmesi için en önemli yol, insanların ve toplumların kendilerine has ideal yönetim biçimini belirlemeleri esasıdır. Her şeyden önce en ideal eğitim biçimini tespit edip, bir an önce uygulamaya sokmaları gerekir. Sürekli değişen ve bir türlü istenilen temellere oturtulmayan insan tiplerinin ortaya çıkması, sömürgeci zihniyetin arayıp da bulamadığı bir fırsat ortamını doğurur. Bu tür yabancılaşmanın ortadan kalkmasına yardımcı olacak bazı tedbirlerin alınması gerekir. Bunlardan birkaç tanesini şu şekilde sıralayabiliriz:

Fert ve toplum menfaatleri arasında bir birlik olduğunu yeni nesle öğretmek gerekir.

Kültürler arasındaki farkı ve kültürler arası alışverişin ne şekilde yapılması gerektiğini o toplumun insanlarına öğretmek gerekir.

Yeni nesle madde-mana arasındaki ilişkiyi iyi kavratmak, her ikisinin de birbirini tamamlayıcı bir unsur olduğunu öğretmek gerekir. Beden ve ruh eğitiminin birlikte verilmesi gençlerin yetişmesinde önemli rol oynayacaktır. Manevi değerlerin doğru anlaşılması için değişik bölgelerde yaşayan insanlar arasındaki farkların ortadan kaldırılması gerekir. Sınıf ve tabakalar arasında ortaya çıkan farkların asgari müşterek noktalara çekilmesi ve giderilmesi gerekir.

Ulusal ekonomimizi iyi inceleyip gerekli olan insan gücünü en uygun şekilde kullanılacak duruma getirmeliyiz. İnsanları vasıflı birer fert durumuna getirmeliyiz. Daha sonra, vasıflarından ulusal ekonomimize katkıda bulunacak şekilde yararlanmanın yollarını aramalıyız.

Toplumun bütün fertleri eğitime mutlaka tabii tutulmalıdır. Onlara kendilerini, kendi insanlarını, kültürel değerlerini tanıtıcı bir eğitim uygulanmalıdır.

İnsanın içinde yaşadığı Dünyaya yabancılaşması:

İnsan toplumsal ve fiziksel bir çevre içerisinde doğar gelişir ve ölür. Hiç şüphesiz toplumsal ve fiziksel değişimler onun hem maddi, hem de manevi gelişiminde önemli rol oynarlar. Toprak erozyonun, depremlerin, ormanların tahribinin kültür değişmesine ve dolayısıyla sosyal değişmeye neden olduğu bilinmektedir.²² Bu değişimler insanda yabancılaşmaya neden olur. İnsan bunun için içerisinde yaşamış olduğu toplumsal ve fiziksel çevredeki dengeyi korumak ve kendisi tarafından bozulmasını engellemek zorundadır. Ne yazık ki, günümüz medeniyetlerinin en büyük problemlerinden birisi çevredeki ekolojik dengenin bozulması ile ortaya çıkmıştır.

Doğada canlıların kendi aralarındaki ve fiziksel çevreleri ile olan ilişkileri, canlıların sağlıklı gelişmesine imkan veriyorsa doğal denge sağlanmış demektir. Aksine bir durumun gelişmesi bu dengenin bozulduğunu gösterir. İnsanın kendisi, doğal dengeyi bozucu faaliyetlerde bulunarak çevre sorunlarını meydana getiren etkenlerin başında gelmektedir. Özellikle son yüzyıllarda insanlar doğal dengeyi süratle bozarak çevre sorunlarını yaratmışlardır. Böylece içinde yaşadığı çevreyle yabancılaşan insan tipi ortaya çıkmıştır. Bu da insanı yeni arayışların içerisine sokmuştur. Uzayda yeni bir dünyanın aranmasının sebeplerinden birisi de, çevre kirliliğinden korkan veya dünyamızı yaşanmaz kılan insanların dünyamızdan kaçma çabası olarak değerlendirilemez mi?

İnsanlar, gerek doğal, gerekse toplumsal birer varlık olarak içinde yaşadıkları yerleşme alanlarında, kentlerde ve kırsal yerleşmelerde temel ihtiyaçlar duyarlar. Temiz su ve hava, sessiz ve sakin bir ortam, iyi besin, sağlık koşullarına uygun bir konut, kanalizasyon, yol, enerji, eğitim ve sağlık hizmetlerinin karşılanması, sağlıklı bir yapay çevrenin temel taşlarını oluşturur. Bu temel ihtiyaçların sağlanamaması ve yetersizliği, insanların hem sağlıklarını, hem de toplumsal yaşamlarını olumsuz yönde etkiler.²³ Bu arada unutulmamalıdır ki, dünyada hiçbir canlı sınırsız olarak büyümeyebilir ve her yerde yaşamaz. Her canlının ayrı bir yaşam biçimi vardır ve yaşamayı için elverişli şartlar bulunurken bazı sınırlamalarda söz konusudur. Öyle ki, bu sınırlama sonucunda yeryüzünde canlıların dağılımı farklılık göstermiştir. Bu da canlılar arasında bir ilişkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sözelimi, insanların ve hayvanların yaşayabilmesi için oksijene ihtiyaç vardır. Bitkiler fotosentez yolu ile ihtiyaç duyulan bu oksijeni üretirler. Öte yandan bitkiler için gerekli olan karbondioksit ise insan ve hayvanlar tarafından üretilir.²⁴ Görülüyor ki, tabiatta mükemmel bir denge bulunmaktadır. Bu dengenin bozulması canlıları olumsuz şekilde

etkileyecektir. Sadece insanların, kendilerini değil kendilerinden sonra gelen yeni nesli de olumsuz şekilde etkileyecek kirlenmiş bir çevrenin varlığından kurtulmaları gerekmektedir.

Unutulmaması gereken bir husus da, insanın bir çevre içerisinde doğup, büyüüp, ölmesidir. İçinde yaşanılabilir bir çevre için etkin bir tutum içine girilmesi, toplumları oluşturan her fert için zorunludur. Bu tür bir yaklaşım, güçlü bir temel ve sorunların ciddiyetini sergileyebilecek, çözümler üretebilecek çevre eğitim programlarının uygulanmasını gerektirir.²⁵ Evrendeki ekolojik dengenin bozulması ve insanlığın çevre kirliliği gibi sorunlarla zorunlu olarak iç içe yaşaması da insanın kendine yabancılaşmasının önemli bir boyutudur.

Bir insan için duyu organları ve sinir sistemi ne ise, bir örgüt için de iletişim ve iletişim ağı odur. İnsan, duyu organları, sinir sistemi olmadığında nasıl ki dışsal ve içsel uyarıları algılayamazsa, örgüt de iletişim ağına sahip olmadığında aynı duruma düşer. Oysa yaşamak isteyen bir örgüt, tıpkı canlılar gibi iç ve dış çevresiyle sürekli etkileşim içinde olmak zorundadır. Bu durumda, örgütün iç ve dış çevresiyle etkileşiminin aracı iletişim ağıdır.²⁶

O halde insan bu çevre içerisinde kendi gibi varolan diğer canlılarla iletişim kurmak zorundadır. Yoksa içerisinde yaşamış olduğu bu çevreye yeterince uyum sağlayamaz ki, bu da onun gelişimini tehlikeye atmak demektir. İçerisinde yaşadığı çevreyle iletişim kuramayan insanda, çevreye karşı bir yabancılaşma başlayacaktır.

Artık, günümüz toplumlarındaki teknolojik gelişmeler insani değerlerin geri plana itilmesine neden olmaktadır. Anomi kavramı, kısaca insanın kendi özünden, ürününden, doğal ve toplumsal çevresinden koparak onların egemenliği altına girmesi şeklinde değerlendirilebilecek olan, insanı makineleştiren, metalaştıran ve sonunda köleleştiren, rasyonalist ve teknokratik bir uygarlık biçimine karşı oluşan başkaldırının bir simgesidir. Yabancılaşma kavramı ise, Sanayi Toplumu ve Bilgi Toplumu tartışmalarında sıkça başvurulan kavram olarak görünmektedir. Buna göre, bilim ve teknolojiye görülen gelişmeler, geleneksel otoritelerin ve toplumsal meşruiyet kaynaklarının ortadan kalkmasına yol açmıştır.²⁷ Günümüz toplumlarının en önemli problemlerinden biri haline gelen iletişim konusu maalesef teknolojiye gelişmelerle daha da çıkmaza girmiştir. Özellikle bilgisayar dünyasındaki olağanüstü gelişmeler, bunun yanı sıra radyo-televizyon gibi kitle iletişim araçları, bireylere yönelik bilgilendirmelerde neyin doğru, neyin yanlış olduğu konusunda insanları bilgi (bilgilenme) karmaşası içine sokmuştur. Bunun için gerekli tedbirlerin bir an önce alınması gerekmektedir.

Burada, iletişime yönelik kaynakların belirlenen kurallara doğrultusunda kullanılması çok önemlidir. Doğal olarak her toplumun

kendine has bir iletişim biçimi vardır. Tek bir iletişim modelinden şimdilik bahsetmek mümkün değildir.²⁸ Değişik modelleri kullanırken, siyasi teorileri ve inançları düzenleyen, ama onların etkisi altında hareket etmeyen alternatif modeller kullanılmalıdır. Bu şekilde insan, içerisinde yaşamış olduğu çevreyle uyum sağlayabilir.

Sonuç olarak denilebilir ki, "ben" inden uzaklaşan insanın, kendisine dışardan bakarak kendini tanıması ile "insanın kendine yabancılaşması" ortadan kalkacaktır." İnsanın topluma yabancılaşmasının" ortadan kalkması ancak bireye, toplumdan isteyen değil, topluma yararlı bir birey olma eğitiminin verilmesiyle, bencilliğin yok edilmesi ve yine bireyin, bireysel haklarının toplum tarafından korunmasıyla mümkün olacaktır. Bütün bunların yanı sıra "insan içinde yaşadığı dünyaya yabancılaşmasının" ortadan kaldırılabilmesi için, insanların ve oluşturdukları medeniyetlerin içinde yaşadıkları çevredeki ekolojik dengeyi bozmaları engellenmelidir. Ayrıca insanlar ve toplumların, varlıklarını sürdürebilmek için gerekli olan iletişim şekilleri ve iletişimle ilgili problemlerini ortaya koyarak en kısa zamanda bunları sonuçlandırmaları gerektiği kanısındayız.

Notlar

- ¹ S. Hayri BOLAY, *Felsefe Doktrinler Sözlüğü*, Akçay Yayınları, Ankara, 1978, s:5.
- ² a.g.e. s:5.
- ³ a.g.e. s:8.
- ⁴ Ahmet CEVİZCİ, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Ankara, 1996, s:443.
- ⁵ a.g.e. s:444.
- ⁶ Kemal AYTAÇ, *Avrupa Eğitim Tarihi*, Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972.ss:248-249
- ⁷ Herbert MARCUSE, *Tek-Boyutlu İnsan*, Çeviren: Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 1990.
- ⁸ Sezgin KIZILÇELİK, *Sosyoloji Teorileri 2*, Emre Yayıncılık, Konya, 1994, s:287.
- ⁹ a.g.e. s:289.
- ¹⁰ Herbert MARCUSE, a.g.e. s:127
- ¹¹ Niyazi ÖKTEM, *Hukuk Felsefesi* (Ders Notları), Der Yayınları, İstanbul, 1983, ss:244-245.
- ¹² György LUKACS, *Tarih ve Sınıf Bilinci*, Çeviren: Yılmaz Öner, Belge Yayınları, İstanbul, 1998, s:170.
- ¹³ Lucien GOLDMANN, *Diyaletik Araştırmalar*, Çeviren: Afşar Timuçin Mehmet Sert, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998, s:141

- ¹⁴ Sezgin KIZILÇELİK, a.g.e. s:290.
- ¹⁵ Amiran KURTKAN, BİLGİSEVEN, *Genel sosyoloji*, Filiz Kitap Evi, İstanbul, 1986, s:300.
- ¹⁶ a.g.e. s:301.
- ¹⁷ a.g.e. s:303.
- ¹⁸ a.g.e. s:305.
- ¹⁹ a.g.e. s:307.
- ²⁰ Mümtaz TURHAN, *Kültür Değişimleri*, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakıf Yayınları, No: 16, İstanbul, 1997, ss:28-29.
- ²¹ Daryush SHAYEGAN, *Yaralı Bilinç*, Çeviren: Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul, 1991, ss:43-44.
- ²² Sulhi DÖNMEZER, *Toplum Bilim*, Beta Dağıtım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1994, s:411.
- ²³ Mümtaz Turgut TOPBAŞ, A. Reşit BROHİ, M. Rüştü KARAMAN, *Çevre Kirliliği*, Çevre bakanlığı yayınları, Ankara, 1998, ss:1-2.
- ²⁴ Ramazan ÖZEY, *Çevre Sorunları*, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2001, s:18.
- ²⁵ İbrahim Ethem BAŞARAN, *Yönetim*, Gül Yayınevi, Ankara, 1989, s:281.
- ²⁶ İbrahim Ethem BAŞARAN, *Yönetim*, Gül Yayınevi, Ankara, 1989, s:281.
- ²⁷ Nabi AVCI, *Kitle Kültürü Enformatik Cehalet*, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1990, ss:58-59.
- ²⁸ Denis MC GUAİL, Sven WINDAHL, *İletişim Modelleri*, Çeviren: Mehmet KÜÇÜKKURT, İmaj Yayınları, Ankara, 1993, ss:12-13.